

Recerques

142

A l'ombra de Companys. Transcripció d'un text mecanografiat inèdit d'Amadeu Aragay i Daví (ca. 1941-1942)

Genís Ribé i Monge, historiador i tècnic de museu (MHS) / gribe@ajsabadell.cat

Arran de la recerca duta a terme l'any 2015 amb motiu del muntatge de l'exposició "Lluís Companys i Sabadell (1916-1940). 75 anys del seu afusellament" al Museu d'Història de Sabadell, vam identificar un text mecanografiat del sabadellenc Amadeu Aragay i Daví, un sindicalista, periodista, empresari i polític rellevant de l'agrariisme i republicanisme català. Aquest document es conserva a l'Arxiu Nacional de Catalunya, al fons personal de Lluís Companys i Jover, i pel seu caràcter inèdit i pel seu interès historiogràfic hem considerat oportuna i justificada la seva transcripció i contextualització. El text, redactat a Mèxic DF, en ple exili, és una aproximació biogràfica feta poc després de l'afusellament del president Companys, molt probablement com a aportació documental a l'elaboració del llibre del jurista i polític democratacristià espanyol Ángel Ossorio y Gallardo *Vida y sacrificio de Companys*, publicat l'any 1943 a Buenos Aires.

Amadeu Aragay i Daví: notes biogràfiques

Amadeu Aragay va néixer a Sabadell el 6 de desembre de 1886. Estudià a l'Escola Pia i, posteriorment, a l'Institut Tècnic de Barcelona. A la ciutat de Sabadell era molt conegut perquè la seva família era propietària de l'Hostal de Sant Antoni i també perquè fou un destacat jugador del Centre d'Esports Sabadell (l'any 1913 va guanyar la Copa del Rei de segona categoria a Madrid). De ben jove va militar a les Joventuts Radicals de Catalunya, de perfil clarament lerrouxista (Partit Republicà Radical), i fou molt combatiu contra Solidaritat Catalana des dels mitjans de comunicació en què participà en aquella època: els sabadellencs *¡Rebeldes!:* *semanario republicano radical* (anys 1908-1909), *El Combate: semanario adherido al partido y portavoz de la Juventud Republicana Federal* (anys 1910) i *Sabadell Federal* (1914), i el barceloní *Revolución. Periódico republicano: órgano de la Federación de Juventudes Radicales de Barcelona* (1915)¹.

1911-1920: formació i acció d'un polític republicà radical local

Aquesta militància política el portà al consistori municipal de Sabadell, on fou regidor per la minoria republicana radical entre els anys 1911 i 1917. Podem afirmar que Aragay es formà en la política institucional en aquest context local, una etapa encara molt poc coneguda de la seva biografia. Gràcies al buidatge que hem pogut fer de la premsa republicana del final d'aquesta etapa (del setmanari d'esquerres *Sabadell Federal*), podem observar un Aragay especialment punyent i crític amb els alcaldes i regidors conservadors i de dretes que dirigeixen l'Ajuntament, amb els membres de la Lliga Regionalista en general, amb el *Diari de Sabadell*, amb les polítiques fiscals que afecten les classes populars i mitjanes, amb l'Església..., i també un Aragay defensor de la causa republicana, en contra de la Guerra del Marroc i, en aquell marc internacional de la Primera Guerra Mundial, afí a la causa aliadòfila. En aquest moment final Aragay es va aproximar al Bloc Republicà Autonomista.

1 AHS, Fons personal Ricard Simó i Bach, "Amadeu Aragay i Daví" (AP 5-1); POMÉS, 1998, p. 456-457.

Figura 1. Portada de *L'Avénir*: setmanari d'esquerres, del 15 de desembre de 1920, en la qual es presenta Lluís Companys com a candidat a diputat a les Cortes Espanyoles per Sabadell, després de l'assassinat de Francesc Layret (AHS).

Un contemporani de l'època, Emilio Navarro, en el seu llibre *Historia crítica de los hombres del republicanismo catalán en la última década (1905-1914)*, publicat a Barcelona l'any 1915 (Ortega & Artís), li fa un perfil propi d'orador polític de la talla de Lluís Companys (p. 149-150, citat a POMÉS, 1998, p. 209). Li atribueix la ràpida progressió del partit radical sabadellenc, amb l'ajut d'uns actius Joan Vilatobà, Jaume Llagostera i altres militants i amics, els quals van fer front, *agosaradament* en paraules de Navarro, a Solidaritat Catalana. També li atribueix una gran capacitat propagandística i una gran presència en mítings de la

ciutat, de la comarca i de Barcelona, a redós del partit o de les Joventuts Radicals.

Molt probablement, cap als anys 1916-1919 va ser quan Aragay devia fer coneixença de dues persones clau del republicanisme que l'influïren ideològicament i personalment: Lluís Companys i Francesc Layret. Lluís Companys féu la seva primera visita a Sabadell el 29 de novembre de 1916, quan va participar en un acte d'homenatge a Francesc Pi i Margall al Cercle Republicà Federal (a partir d'ara CRF), del carrer del Jardí. Potser aleshores ja va coincidir amb Amadeu Aragay. D'altra banda, Layret fou un precursor en la defensa dels drets dels rabassaires: com a advocat l'any 1919 va defensar pagesos vexats pels propietaris, per exemple a Sant Cugat del Vallès. El context d'aquestes reivindicacions era el d'un continent europeu on acabava de finalitzar la Gran Guerra (1914-1918) i on moltes nacions van emprendre reformes agràries profundes fruit de les noves alenades de transformacions socials (MAS, 1972, p. 119). Layret, a més, havia establert forts vincles polítics amb els republicans federals de Sabadell, arran d'haver estat escollit diputat a Corts per aquesta circumscripció en les eleccions del 16 de juny de 1919 i d'haver fundat, l'octubre de 1920, el setmanari d'esquerres *L'Avenir*, editat pel CRF de Sabadell. Fou justament Lluís Companys, amic de Layret, qui agafà les regnes d'aquesta revista quan Layret fou assassinat, el 30 de novembre de 1920.

L'any 1915 Aragay va començar la seva activitat literària escrivint el drama *El ocaso de las almas* i l'opereta *El pirata*. També en aquest període va establir vincles amb la maçoneria i amb la Lliga dels Drets de l'Home (POMÉS, 1998, p. 457).

1921-1930: l'ideòleg i el secretari de la Unió de Rabassaires (URC)

Amadeu Aragay continuà la seva activitat política amb força l'any 1921: el 12 de juny s'havia presentat com a candidat republicà a les eleccions de diputats a Corts pel districte de Sabadell-Terrassa, però en la comesa va ser derrotat per Domènec Palet i Barba. Aquell mateix any, Aragay va participar, amb Lluís Companys i d'altres, en la formació de la Unió de Rabassaires i Altres Conreadors del Camp de Catalunya (a partir d'ara URC), constituïda l'any 1922 i de la qual va ser un dels

seus principals dirigents. Per aquesta causa agrarista Aragay va lluitar molts anys i de forma molt estreta amb Companys, i amb ell i altres companys compartiren, en aquell període, un munt de mítings i vivències, a banda de presó.² En l'acuradíssima tesi doctoral de Jordi Pomés sobre el sindicalisme pagès i el republicanisme popular d'aquells anys es pot resseguir perfectament aquesta activitat propagandística d'Aragay, sovint al costat de Companys, que s'encetà el 1922, s'intensificà fins al 1925 i continuà, ja de manera més esparsa, fins al 1930. Dels cent quatre mítings en què participà Lluís Companys, en cinquanta-quatre ocasions ho féu en companyia d'Aragay, entre d'altres. Aragay participà en un total de vuitanta-un mítings, que li feren recórrer sobretot les comarques de l'Alt Penedès, Anoia, el Vallès Occidental i del Baix Llobregat, però també altres ciutats i pobles del Barcelonès, el Maresme, el Garraf, l'Alt Camp i el Bages (POMÉS, 1998, p. 449-450).³

A banda d'aquesta activitat sobre el terreny, Aragay també esdevingué un actiu clau amb la seva ploma. D'una banda, la seva trajectòria periodística anterior li va permetre ser el redactor en cap i, a la pràctica, director i autor de tots els articles no signats de *La Terra*, el portaveu de la URC, una *Revista Popular Agrària* de caràcter doctrinari que tingué una àmplia repercussió entre les classes populars i pageses catalanes, i que, a més, serví de nexa de relació entre els associats durant la dictadura de Primo de Rivera (POMÉS, 1998, p. 226-231), etapa en la qual l'activitat propagandística va tenir una davallada evident per culpa de la censura i la repressió. Des del

2 Cal remarcar que justament és en aquesta etapa quan feren coneixença i establiren una estreta amistat Companys i Ossorio y Gallardo, pioner de l'agrariisme espanyol i fundador del Partit Social Popular, i un dels autors dels projectes de llei de reforma agrària a les Corts espanyoles de l'any 1921.

3 La URC també tingué dos membres sabadellencs prou actius en l'activitat de propaganda en mítings: l'un era pagès, Aste Janer Boix, i l'altre no, Isidre Viver Altamira. Janer havia estat el primer secretari de la URC i també va escriure força articles signats a la revista *La Terra*. A Sabadell consta que el setembre de 1923 havia estat legalitzada la Societat Comarcal de Rabassaires de Sabadell, encara que no en queda gaire rastre documental (POMÉS, 1998, p. 217, nota 116). Segons Andreu Castells (1980, p. 16.71), Amadeu Aragay avalà aquesta delegació local de la URC, la qual s'establí al Cafè Ibèric. Els principals dirigents foren el sindicalista i federal Josep Orpella, el pagès Pau Amenós, el lliurepensador i radical Aste Janer i el sindicalista Ramon Rosas.

LA TERRA

LA NEU FERTILITZADORA JA HA CAIGUT I LA TERRA HA SALUDAT PRESUROSA. A LA SAOR QUE LA VIVIFICA I LI DONA SABA PER A FUSTA, CAL QUE NO OBLIDIU ELS PAGESSOS QUE, COM LA NEU, LA UNIO ES LA UNICA FORÇA FERTILITZANT PER A L'ESPÈRIT I ÈSPILL DE MAJOR FELICITAT PELS HOMES.

Portaveu de la Unió de Rabassaires de Catalunya

DIRECTOR: LLUIS COMPANYS

REDACCIÓ I ADMINISTRACIÓ: CARRERS, 12. 1.ª - BARCELONA - ANV III - NUM. 49 - BARCELONA, 1.ª DE MARÇ DE 1924 - 15 CÈNTIMS

DE L'ACTE DE MARTORELL

La única representació de l'agricultura catalana no pota ocupar la seva plaça.

prohibe els negocis que ara es dediquen a explotar certes actives, explotades en el seu profit personal i no en el dels milers de productors de Catalunya. (Mera)

Es que s'ha un dia començat a treballar amb un punt de suport en la seva vitalitat a les localitats i barriades.

No podes dir: «Així ho heu treballat, així ho destinaré» El meu començament, ara més depravat que mai. (Duran)

Es peria el llenguatge paternal però volent per a aconseguir a les il·lustracions de l'època nostra l'hipocrisia i l'egoisme, que són les característiques de la regatta en la qual els obligats a fer una sola d'entrada. D'alguna cosa caldrà a terra per a aconseguir la simbòlica, però per a veure més i per a "mugir més" (Aragay)

El desequilibri econòmic actual representa el fracàs del règim del privilegi. Rabassaires: feu política de classe! (Casanova)

Ahora i per sobre de tot hem d'estimar la llibertat. És tot home que sentenci ha hem de veure un govern nostre. (Estelrich)

Es haurem arribat a una energia i sense voler-hi oïm incapaces de fer cap obra de nosaltres.

«Hauré sempre perdut el meu egoisme i una gota del ideal humanitari i just que té de prevenció nostra, d'organització, i d'ajuda desinteressada del concepte que veu la existència de la meua indignitat individual, l'ingenu voluntat i regne humà.»

La terra té de donar-se als qui s'ajuguen i vulguen cuidar-la. Cal que desaparegui el censu, que es tregui el tribut de la palla propietat, que es redimeixi els llocs, cases i ranchos, que es formi la propietat municipal que s'apliqui en el lloc les millores que puguin portar un major benefici als treballadors de la terra. (Companyes)

Figura 2. Portada de La Terra. Portaveu de la Unió de Rabassaires de Catalunya, núm. 49, 1 de març de 1924, en què surten els oradors d'un míting de la URC fet a Martorell, entre ells, Aragay i Companys (AHC).

Figura 3. Anunci de “El 53. Gran Panyeria i Sastreria d’Amadeu Aragay”, el negoci que tenia Aragay a Barcelona i en el qual oferia descomptes per als clients de la URC. Publicat a *La Terra*, núm. 28, 6 d’octubre de 1923, p. 3 (AHCB).

Figura 4. Portada de *La Terra*, núm. 108, 18 d’abril de 1925, amb la crònica de l’estrena del drama *Terra Nostra*, obra d’Amadeu Aragay. Aquest drama en tres actes, propagandístic de la causa rabassaire, es va estrenar al Teatre Principal de Terrassa, el 12 d’abril de 1925, amb la presència de Lluís Companys i de l’autor (AHCB).

146

1924, l’administració de la revista era al carrer dels Escudellers, núm. 53, de Barcelona, on Aragay tenia una sastreria. L’any 1930, l’administració i la redacció s’ajuntaren al carrer de Jonqueres, núm. 8, de Barcelona, lloc on la URC tenia la secretaria i lloc on probablement també tenia el domicili particular Aragay, segons Pomés (1998, p. 232). Pomés comptabilitza un total de setanta-sis articles d’Aragay signats i publicats a *La Terra*; sens dubte en fou el redactor més prolífic (POMÉS, 1998, p. 235).⁴

D’altra banda, Aragay escrigué l’obra de teatre *Terra Nostra. El rabassaire*, que fou estrenada al Teatre Principal de Terrassa el 12 d’abril de l’any 1925 amb l’assistència de l’autor i Lluís Companys, i un públic entusiasta; un any després, el 1926, publicà la novel·la *La tragèdia de Quimot*, també ambientada en el món rabassaire.

Així podem afirmar que acabà esdevenint el “cervell” del moviment rabassaire, amb un poder i una direcció *de facto* de la URC, compartits amb Companys. Aragay en fou el secretari general a partir de la mort del primer secretari (Pere Esmendia), el setembre de 1924. El polític republicà radical mantingué el càrrec fins al maig de 1936, quan fou destituït pel Congrés de la URC. Com ens corrobora Pomés (1998, p. 200-201), Companys i Aragay controlaven “[...] La tasca administrativa del sindicat, la tasca propagandística i d’implantació –redacció i administració de *La Terra* i preparació de la campanya de mítings–, l’assessorament burocràtic i administratiu de les societats locals, la d’assessorament a associats en qüestions conflictives sobre contractes de conreu o relacions jurídiques

amb els propietaris”, i també, finalment, la secció cooperativa de compres. Per totes aquestes feines Aragay cobrava uns honoraris, els quals eren la part més voluminosa de les despeses del sindicat, com també ho eren els viatges propagandístics, en menor grau. El seu paper director de la URC, essent com eren persones no vinculades a l’agricultura, els va fer ser blanc de

4 Curiosament en els anys 1910-1930 aquest carrer fou la seu de moltes empreses editores de revistes, setmanaris i diaris de signe polític diferent: *D’ací i d’allà* (1918-1936, conservador, catalanista i “l·ligaire”), *La Terra* (1922-1936; des del 1936 fins al 1938 amb el nom de *Terra Lliure*) i *L’Opinió* (1928-1934, d’esquerres i republicà), entre d’altres.

5 Aixecament militar de la guarnició de Jaca, encapçalat pels capitans Fermín Galán i Àngel García Hernández, els dies 12 i 13 de desembre de 1930, per reclamar la proclamació de la República a Espanya.

Figura 5. Coberta del llibre de l'obra de teatre Terra nostra. El rabassaire, d'Amadeu Aragay, publicat el 2 de maig de 1925. (Barcelona: L'Avenç Gràfic) (Fundació Bosch i Cardellach).

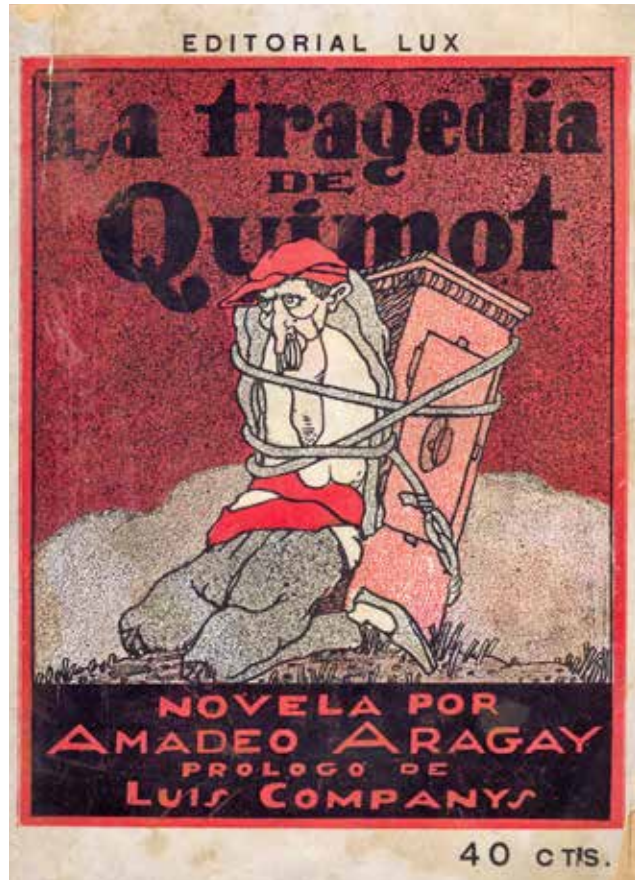

Figura 6. Coberta de la novel·la La tragèdia de Quimot, amb un pròleg de Lluís Companys, Barcelona: Editorial Lux (Arxiu Renom-Llonch).

147

crítiques i d'escarni dels sectors anarcosindicalistes i dels sectors dels propietaris agraris fins ben entrats els anys trenta.

Una bona part d'aquesta etapa es va veure sacsejada per la dictadura del general Primo de Rivera. Foren uns anys, del 1923 al 1930, plens de convulsions socials, polítiques i econòmiques, i de violència extrema entre la patronal i els obrers (pistolerisme), i en els quals planava, també, un conflicte exterior que generava un rebuig constant dels republicans de tota mena: la Guerra del Marroc (1916-1926). Aragay, al llarg d'aquest període, va acabar abandonant el lerrouxisme i va acabar signant, l'any 1930 i com a republicà radical, el Manifest d'Intel·ligència Republicana, que reclamava la unitat republicana i l'amnistia. Just el desembre d'aquell any

el van detenir arran dels fets de Jaca⁵ i va ser empresonat al castell de Montjuïc durant quatre setmanes, fins al gener de 1931.

1931-1936: el polític d'Esquerra Republicana de Catalunya a Madrid per la causa agrària

El mes de març de 1931 es fundava, a Barcelona, un nou partit polític: Esquerra Republicana de Catalunya (ERC). Aragay havia signat, prèviament a la seva fundació, la ponència sobre el problema agrari en la Conferència de les Esquerres Catalanes. Uns dies després, el 12 d'abril, se celebraven les eleccions municipals que donarien la victòria a les esquerres republicanes de Catalunya i d'Espanya. En aquestes eleccions, Com-

Figura 7. Francesc Macià proclamant la Segona República des del balcó del Palau de la Generalitat, amb la plaça de Sant Jaume plena de gom a gom. Al seu costat, al darrere, Amadeu Aragay; en primer terme, de perfil, Josep Irla. Barcelona, 14 d'abril de 1931. Autor desconegut (AHS).

panyans i Aragay s'hi presentaren per ERC als districtes VI i V de Barcelona, respectivament.

Els resultats d'aquestes eleccions comportaren un esclat polític i social que es materialitzà en la proclamació de la República Catalana, primer, i de l'Espanyola, tot seguit. L'eufòria es desfermà a Barcelona el 14 d'abril sota el guiatge de Companys, que altra vegada acompanyat d'Amadeu Aragay i del dibuixant i caricaturista Ricard Opisso, entre d'altres, va ocupar l'Ajuntament de Barcelona per manllevar, amb l'aval dels resultats electorals, el govern de la ciutat i del país a les forces enquistades en la dinàmica del règim dictatorial. El relat d'aquelles hores inicials que s'ha imposat en la historiografia catalana es deu, ni més ni menys, que a la memòria deixada per escrit pel mateix Aragay (RIBÉ, 2016, p. 128). Ell va sortir primer

al balcó de l'Ajuntament, amb Companys, i tots dos van hissar la bandera republicana⁶; tot seguit Aragay tornà a sortir al balcó, ara al del Palau de la Generalitat, quan Francesc Macià va proclamar la República de forma solemne, amb la plaça de Sant Jaume plena de gom a gom.

Amb l'adveniment de la Segona República i sobretot en l'etapa del 1931 al 1933, la lluita pels drets dels rabassaires es revifà i la defensa de la Llei de contractes del camp per part del Parlament de Catalunya trobà una forta oposició en el si del Govern de la República Espanyola.

Aquesta llei fou impulsada per ERC i la URC, i liderada per Companys. La defensa d'aquesta iniciativa a les Corts de Madrid va ser aferrissada, i la confrontació amb els grans propietaris de la terra i els polítics

afins (Lliga Regionalista) fou enorme. Amadeu Aragay esdevingué, una vegada més, un actiu clau en aquesta tasca reivindicativa a Madrid: va ser escollit diputat al Congrés de Madrid en aquella legislatura i també en la següent (1933-1936). I el seu paper a l'ombra de Companys i d'altres membres del partit tornà a ser rellevant en el marc de la minoria catalana i d'ERC. La seva acció política respecte del conflicte rabassaire no es limità a la feina de Madrid, sinó que continuà essent present en afers catalans prou punyents com foren, per exemple, els fets de l'agost i del setembre de 1931 a Sant Cugat del Vallès: disset pagesos foren detinguts per la Guàrdia Civil, a instàncies de l'Institut Català Agrícola de Sant Isidre, amb l'objectiu d'aturar una vaga dels jornalers en plena verema. El diputat Aragay i altres membres de la URC hagueren d'intercedir a favor seu davant les autoritats del Govern Civil i n'aconseguien l'alliberament (MAS, 1972, p. 125-135).⁷

A banda dels assumptes legislatius i polítics a l'entorn del problema agrari, Aragay també intervingué, el mes de setembre de 1931, en les esmenes a la Constitució Espanyola, sobretot per modificar alguns articles sobre els drets de reunió i de propaganda electoral, que estaven molt restringits seguint el criteri de les autoritats; un parell de mesos més tard apareix fotografiat, juntament amb la resta de diputats catalans, en la sessió en què s'elegí Niceto Alcalá-Zamora president de la República Espanyola, el 10 de desembre de 1931 (PUY, 2015, p. 114-115). L'any 1932 Aragay tornà a tenir un paper significat en la redacció i defensa de l'Estatut de Catalunya, i tornà a aparèixer en una fotografia: la del banquet que es va fer el 9 de setembre d'aquell any a l'Hotel Ritz de Madrid d'homenatge

6 Hi ha un document fotogràfic que corrobora aquest fet: Amadeu Aragay hi surt d'esquena, amb el barret a la mà esquerra, i a la seva esquerra i també d'esquena, Lluís Companys; a la plaça hi ha una multitud que els aclama (autor: Josep Maria Sagarra Plana / ANC, publicada a DDAA, 2015, p. 282-283).

7 Aquest afer es tancà políticament, provisionalment i "en fals" el 21 de setembre, amb el conegut com a "Pacte de la Generalitat", impulsat pel president Macià, els diputats Companys, Aragay i Joan Lluhí, el governador civil i diversos membres de la URC i de l'Institut de Sant Isidre. Només s'acceptà revisar els contractes de la verema d'aquell any. Hi hagué un allau de reclamacions (més de mil peticions), però al llarg del primer semestre de l'any següent un 90% foren declarades improcedents pels jutjats, cosa que afectà moltíssim la base camperola que havia donat suport a ERC, i la situació encara va empitjorar més.

Figura 8. Retrat d'Amadeu Aragay en la seva etapa de diputat d'ERC a Madrid, ca. 1932. Autor desconegut (AHS, Fons Ricard Simó i Bach).

dels republicans catalans als republicans espanyols Julián Besteiro, Manuel Azaña i Luís Bello pel seu paper favorable a aquesta aprovació; en aquesta ocasió ell acompanyava l'elit republicana catalana a Madrid: Lluís Companys, Marcel·lí Domingo, Josep Tarradellas, Carles Pi i Sunyer, Joan Serra i Moret, Josep Ventura Gassol, Lluís Nicolau d'Olwer, Joan Lluhí... (PUY, 2015, p. 116-117). Entre els anys 1931 i 1933 va ser vocal titular de la Comissió de Govern Interior i de Reforma Agrària, i entre 1935 i 1936 fou vocal suplent de la Comissió d'Agricultura. Entremig es van esdevenir els fets d'octubre de 1934, i Aragay, aleshores resident a Sant Cugat del Vallès, va ser processat, però va poder fugir. Alguns mesos després, el 20 de març de 1935, les Corts aprovaren contra ell un suplicatori pel delictes de rebel·lió militar, (MOTA, s/d; ROCA, s/d).

Figura 9. *Auca de caràcter polític editada, molt probablement, per l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, o bé per la Lliga Regionalista, és a dir, pels grans propietaris o el partit conservador afí, enfrontats als republicans i rabassaires, impulsors i defensors de la Llei de contractes del camp. Hi surten representats i són objecte d'escarni els líders de la URC, entre d'altres Lluís Companys i Amadeu Aragay (en detall). Ca. 1931 (CRAI-Biblioteca del Pavelló de la República / UB).*

Figura 10. Coberta del llibre *El problema agrari català*, d'Amadeu Aragay, editat l'any 1933, Barcelona: Porcar.

president Macià van ser objecte de befa i atacs constants per part de la dreta conservadora. En aquest marc, una altra vegada apareixen nous llibres que apleguen tot el compendi ideològic i de reivindicació dels drets dels pagesos i dels petits propietaris agrícoles, i Amadeu Aragay en publicà un de nou, l'any 1933: *El problema agrari català*. La seva ploma continuava ferma defensant les idees que s'havien forjat i consolidat a l'entorn dels anys vint en l'esfera de l'acció de la URC, encara que a poc a poc se l'anà marginant de la seva direcció, fins que, a causa de la radicalització del sindicat pagès, se l'acabà expulsant en el congrés celebrat el maig de 1936.⁸

El seu paper polític s'esllanguí amb l'esclat de la Guerra Civil: durant la guerra formà part del Comitè Permanent d'ERC com a secretari d'actes i comptabilitat.

Amb motiu de les contínues reivindicacions per una millora de la situació social i laboral al camp català, els líders d'ERC i de la URC (Lluís Companys, Amadeu Aragay i Daví, Josep Grau i Jassans, Francesc Riera i Claramunt...), alguns membres del Govern de la Generalitat (p. ex., Pere Coromines i Montanya, conseller de Justícia i Dret) i fins i tot el

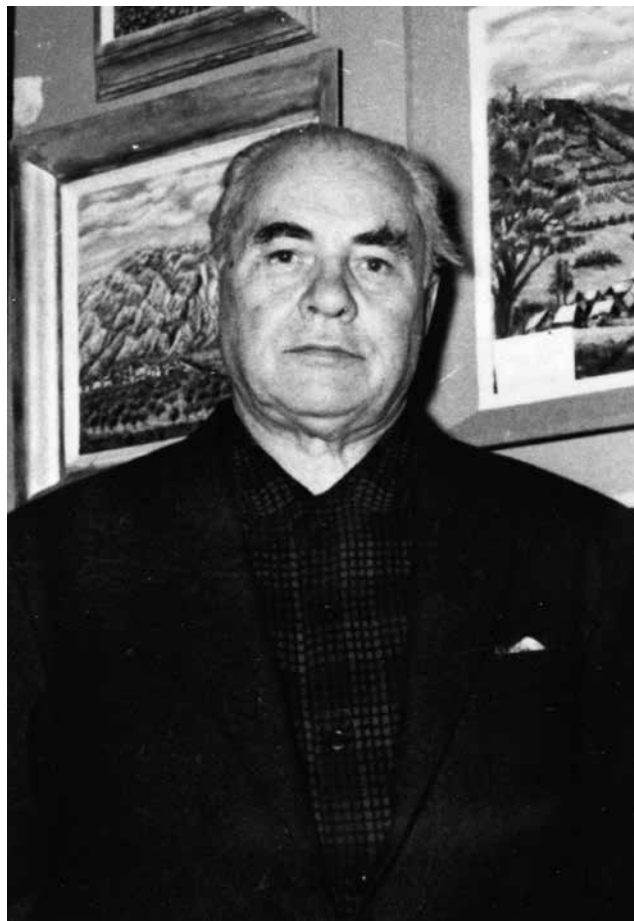

Figura 11. Retrat d'Amadeu Aragay a l'Orfeó Català de Mèxic DF, on exposà la seva obra pictòrica, el desembre de 1959. Autor desconegut. (AHS, Fons Ricard Simó i Bach).

1939-1966: exili i mort

Acabada la guerra Aragay s'exilià a França i després a Mèxic. Allí desenvolupà diverses activitats comercials, es relacionà amb grups catalanistes i fou membre actiu de l'Orfeó Català, el qual estava presidit pel sabadellenc Jaume Camps Illa (Simó, 1987, p. 8). Finalment va fruit de la seva afició a la pintura artística i l'any 1959 va fer una exposició que tingué força ressò entre la comunitat catalana de Mèxic DF. Va morir el 13 de febrer de 1966.

8 Aragay fou reprovat per la seva mala gestió i per anomalies comptables detectades entre els anys 1933 i 1935, segons les acusacions fetes per altres membres de la URC en el decurs del I Congrés, celebrat el maig del 1936 (*La Terra*, núm. 526-527, 1 de juny de 1936 / AHCB).

El document: transcripció

El document es conserva a l'Arxiu Nacional de Catalunya, al fons personal de Lluís Companys i Jover: ANC-651, registre 1676, "Cartes documentació preparatòria de la biografia de Companys, per Ossorio Gallardo". És un text mecanografiat de set fulls, que presenta algunes correccions manuscrites del mateix autor. La identificació de l'autor d'aquest document ha estat possible gràcies a un fragment del desè paràgraf del segon full en què l'autor reconeix que va escriure el drama *Terra Nostra (El Rabassaire)* per encàrrec de Lluís Companys, i també perquè, quan descriu la presa de possessió de l'Ajuntament de Barcelona després de la victòria de les eleccions de 1931, ens parla que ell va ser qui donà la vara d'alcalde a Companys i qui el va empènyer a proclamar la República des del balcó; d'aquest fet darrer, també en recull el testimoni l'autor local Ricard Simó i Bach en el seu llibre *Sabadellencs morts a l'exili* (1986). Aragay va tenir prou temps, un cop va haver sortit al balcó de l'Ajuntament amb Companys, per travessar la plaça de Sant Jaume i anar al palau de la Diputació, actualment l'edifici de la Generalitat de Catalunya, i també sortir al balcó, aquesta vegada acompanyant Francesc Macià, que proclamà l'Estat Català dins la Federació de les Repúbliques Ibèriques.

151

Apuntes para la biografía de Luís Companys, relativos al capítulo de su vida de apóstol del agrarismo catalán.

Antecedentes

Con ocasión de la invasión de la "Filoxera", los antiguos viñedos desaparecieron de golpe, y con la ruina de la mayor parte de la riqueza agrícola de Cataluña, venía a platearse en la vida social agraria de nuestro pueblo un problema cuya duración y alcance nadie podía prever.

Toda la riqueza vitícola de Cataluña se había creado a través de la modalidad contractual de carácter consuetudinario: el llamado contrato de "Rabassa Morta".

Las características específicas de este contrato, ya fuese verbal o escrito, eran las siguientes:

Que el rabassaire arrancase, es decir, laborase la tierra y plantase de viña, lo cual se conoce por “arrabassar”, la porción de tierra cedida por el propietario, a cambio de una parte de los frutos a recolectar;

La obligación por parte del “rabassaire” de cultivar a uso y costumbre de buen labrador la referida tierra;

El derecho del cultivador al dominio útil de la tierra en tanto no desapareciesen las dos terceras partes de la viña.

Con la muerte de los viñedos ocasionada por la aparición de la nueva plaga, la “Filoxera”, y por tanto, con la destrucción total de las viñas, la propiedad planteó ante los tribunales el problema de la extinción de los contratos.

152 *En realidad, la duración de los contratos, antes de la aparición de esta plaga, era el de la enfiteusis perpetua, puesto que la viña venía renovándose continuamente por medio de acodos o replante directo, a medida que los pies de viña iban dando señales de vejez. Por esta razón, los contratos de rabassa pasaban de padres a hijos por simple cesión, por testamento o donación, y aún por venta entre extraños.*

Los rabassaires se levantaron contra la pretensión de la propiedad, alegando que la pérdida de los viñedos no les podía ser imputada.

El hecho repercutió en la vida política y social de aquel tiempo. Entre los defensores de los rabassaires destacáronse los líderes del republicanismo, entre ellos Lostau,⁹ y el propio Pi i Margall.¹⁰

Así quedaba iniciada una era de malestar y agitación en el agro catalán, que con intermitencias de violencia y de sopor había de ganar nuestro tiempo.

Las Cortes de la Primera República Española promulgaron una ley a favor de los rabassaires, la cual no llegó al período de ejecución debido a lo efímera de la vida de aquella República. La monarquía restaurada cuidó de tranquilizar a la propiedad, estableciendo que la duración del contrato de rabassa sería de cincuenta años, período de vida que, al decir de los entendidos, tenía la viña. (ART. 1365 (?) del Código Civil).

De hecho, el rabassaire continuó laborando la tierra, cultivando su viña, renovándola continuamente, fiado solo en la buena voluntad, en la consideración que el propietario quisiera tenerle.

Francisco Layret

Con ocasión de ser, Francisco Layret,¹¹ diputado a Cortes por el Distrito electoral de Sabadell y establecer contacto con los rabassaires de la Comarca del Vallés, se sintió interesado en la defensa de su causa,

9 Baldomer Lostau Prats (Barcelona, 1846-1896). Polític republicà federal, diputat provincial i a Corts en diverses ocasions, pel Partit Republicà Federal de Pi i Margall, i vinculat a un sindicalisme reformista. Participà en l'efímera proclamació de l'Estat Català dins la República Federal, el 1873.

10 Francesc Pi i Margall (Barcelona, 1824-Madrid, 1901). Advocat, escriptor i polític català que va ser el segon presidet del govern de la Primera República Espanyola, entre els mesos de juny i juliol de 1873. Els membres del Cercle Republicà Federal de Sabadell professaven una veritable devoció per la seva figura política i defensa dels valors democràtics republicans i federalistes, propers al socialisme.

11 Francesc Layret Foix (Barcelona, 1880-1920). Advocat i polític, defensor del moviment obrer i rabassaire. Va participar a Solidaritat Catalana i després va militar en diferents formacions polítiques republicanes i finalment al Partit Republicà Català. Diputat a Corts per Sabadell entre el juny de 1919 i l'octubre de 1920, va morir assassinat el 30 de novembre de 1920.

12 Miguel Arlegui Bayones (? , 1858-Madrid, 1924). Militar que durant els anys 1920 comandà la policia espanyola de Barcelona, sota les ordres del governador civil Martínez Anido. Va tolerar i fomentar el pistolerisme finançat per la patronal i aplicà la “llei de fugues” de manera implacable. Amb la dictadura del general Primo de Rivera fou nomenat director general d'Ordre Públic.

13 Severiano Martínez Anido (El Ferrol, 1862-Valladolid, 1938). Militar responsable de la cruenta repressió del moviment obrer a Barcelona quan ocupava el càrrec de governador civil, entre els anys 1920 i 1923. El dictador Miguel Primo de Rivera el nomenà ministre de Governació.

14 Lluís Companys i Jover (El Tarròs, 1882-Barcelona, 1940). Periodista, advocat i polític, en aquells anys s'afegí a la causa rabassaire amb Layret i començà a freqüentar els ambients republicans de Sabadell i del Vallès. Va ser el segon president de la Generalitat republicana, succeint Francesc Macià, entre l'1 de gener i el 7 d'octubre de 1934, i entre el 4 de març de 1936 i el 15 d'octubre de 1940, data del seu afusellament, per ordre del general Franco, al castell de Montjuïc.

15 Francesc Riera Claramunt (Martorell, 1889-Mèxic, 1955). Sindicalista agrari i polític. Va ser un dels fundadors de la URC, l'any 1922, de la qual fou el president uns anys més tard, del 1930 al 1932.

16 Jaume Martrat Porta (Martorell, 1872-1969). Va ser un dels precursors del moviment rabassaire català i fundador de la Federació de Rabassers de Catalunya, l'any 1908. Anys més tard, el 1922, va esdevenir el primer president de la URC.

17 Joan Bonastre Ferrer. Pagès i transportista de Masquefa, va ser un dels fundadors de la URC, l'any 1922, i el principal líder rabassaire de l'Anoia fins al 1924.

18 Els Estatuts s'aproven el 26 de juliol de 1922; la primera Assemblea Constituent s'esdevé el 6 d'agost de 1922.

19 El primer número es publicà el 15 d'octubre de 1922.

y esbozó la idea de organizarles en forma de volver más eficaces los esfuerzos que con ellos se proponía realizar.

Sobrevino por aquel entonces la tristemente represión de Arlegui¹² y Martínez Anido,¹³ con su secuela de pistoleros. Luís Companys,¹⁴ amigo y discípulo de Layret, acababa de ser detenido y conducido a la Mola de Mahón, vieja fortaleza de la isla de este nombre. Layret salía de su casa en compañía de la primera esposa de Companys, y andando penosamente sobre sus dos muletas de palo, para instar a las autoridades gubernativas la libertad de su amigo, cuando una banda de asesinos a sueldo de aquellas autoridades lo acribillaron a balazos.

Por las circunstancias reflejadas en estas breves notas, los republicanos de Sabadell quisieron honrar el noble esfuerzo de Layret y significar su protesta por tan alevoso crimen, eligiendo a Luís Companys para la vacante que Layret dejaba en el Parlamento español.

Companys en los medios rabassaires

Companys cobró actualidad y rápida popularidad. Los viejos republicanos y rabassaires de Martorell, entre los cuales descollaban Riera,¹⁵ Martrat,¹⁶ y Bonastre,¹⁷ éste último de Masquefa, solicitaron del nuevo Diputado quisiera pronunciar una conferencia en el local de la Cooperativa Agrícola de Martorell. Companys accedió desde el primer momento. Conociéndole, a nadie se le hará extraño que visitantes y visitado se despidiesen cordialmente sin habérseles ocurrido convenir sobre qué tema debía versar el conferenciante.

Companys, espíritu emprendedor, audaz, inteligencia aguda, improvisador, era personalmente desordenado, trasunto fiel de su innata generosidad.

Apremiados por la necesidad de lanzar propaganda impresa, los organizadores se vieron en la obligación de adoptar un tema que dejase al conferenciante holgado margen a sus posibilidades, las cuales además les eran desconocidas. El tema fue: “El problema agrario y la Revolución rusa”.

Cuál no sería la sorpresa de aquel auditorio al ver cómo, y con qué conocimiento de causa, se adentraba, en su peroración, en el problema específicamente rabassaire. Cómo conocía, y aún les innovaba

sobre aspectos de su propia vida de servidumbre, del relajamiento moral que producía en los espíritus más débiles, la esclavitud a que les sometía aquella forma contractual. El calor con que defendía sus derechos, la ruda cordialidad con que les denunciaba los defectos que como consecuencia de una secular explotación habíanseles desarrollado: la auténtica voz del apostolado, les reveló el nuevo apóstol. De allí surgió la idea de constituir una organización para la reivindicación de los derechos de los rabassaires.

Poco después, con sede en Martorell, quedaba constituida la “Unió de Rabassaires de Catalunya”.¹⁸ A ella se sumaron inmediatamente todos los viejos luchadores de las comarcas del Penedés, Llobregat y Vallés.

Rodeado de fieles colaboradores y amigos, recorrió ininterrumpidamente todas las comarcas y pueblos de Cataluña, fundó el periódico “La Terra”, portavoz de la Unió.¹⁹ Creó la Sección de Compras, más tarde “Cooperativa de Compra-Venta y Distribución”, la “Sección Jurídica”, de la cual llevó él el mayor peso como abogado, sin cobrar jamás por defender a los rabassaires.

Al advenimiento de la Dictadura de Primo de Rivera, la Unió contaba con doce mil afiliados. No se había vencido aún el temor a las posibles represalias, obstáculo casi insuperable en los medios donde el derecho fue siempre hollado.

Con su habitual agudeza, Companys planeó la batalla que debía ganarle a la dictadura. Ésta venía, según su postulado, a proteger a la agricultura. Como todos los que so pretexto de protegerla venían secularmente manteniendo sobre ella su dominio, la Dictadura hablaría de protección e impulsión de los sindicatos y cooperativas agrícolas. Para ganarle por la mano, orientó nuestra campaña hacia la creación de verdaderos sindicatos y cooperativas agrícolas, pues hasta entonces, aun cuando existían dentro La Unió, la mayoría de los núcleos de adherentes no disponía materialmente ni legalmente de establecimientos sindicales o cooperativistas. Por este procedimiento, a la par que robustecía la estructura socioeconómica de la organización, la hacía invulnerable, en parte, contra posibles ataques de aquel régimen. Por otra parte se estableció la consigna de que en tanto durasen aquellas circunstancias, con preferencia, debían

solicitar y anunciarse los actos de propaganda bajo temas de carácter económico, no obstante lo cual debía continuar tenazmente la obra emprendida.

No obstante las dificultades, las persecuciones, las prohibiciones, las cuales llegaron incluso a suspender las representaciones de “Terra Nostra” (El Rabassaire), drama que por expreso encargo de Companys escribí, su tenacidad no fue vencida. Consecuencia de ello fue que, con el fin de dar mayor amplitud a la empresa y para satisfacer las demandas que de todos los rincones de Catalunya nos venían, la Unió modificó sus estatutos y se convirtió en “Unió de Rabassaires i demés Cultivadors del Camp de Catalunya”.

154 Companys y sus colaboradores fueron encarcelados varias veces durante aquel régimen, no obstante no se llegó a decretar la disolución de la Unió. Durante aquel período, a pesar de él, la organización llegó a sobrepasar la cifra de veinte mil afiliados, todos ellos cabezas de familia, puesto que los beneficios y derechos que la Unió concedía a sus afiliados eran extensivos a toda la familia de su dependencia.

Labor republicana

Antes de que en el campo de Catalunya se hiciese sentir la influencia de Companys, en él se asentaba todo el poder político de la monarquía o de las derechas. El campo era el verdadero lastre con que debían contar los partidos republicanos. No había en él, salvo en contadas excepciones, ni espacio donde hacer resonar la voz del ideal republicano.

Companys clavó en el cerebro del agricultor la idea de que su causa solo podía triunfar con la causa republicana. Que su problema, en el fondo problema de democratización del instrumento de trabajo, la tierra, solo podía hallar solución en un régimen verdaderamente democrático. Despertó el sentimiento de su valer y de su poder, le convirtió en un factor activo y, en más de una ocasión, la ciudad, desconocedora de la obra realizada en la propia conciencia del campesino, hubo de verse sorprendida por la aportación ciudadana del agro catalán. El advenimiento de la República tuvo su mayor soporte en el campo. Los que la precipitamos, Companys y yo mismo, nos habíamos forjado y fortalecido en aquellos medios, y una hora después que, llevando a Companys como caudillo,

proclamamos la República en el municipio barcelonés, el acto se había reproducido en todos los pueblos de Catalunya, por obra y gracia de nuestros amigos.

Llamado a ocupar cargos de responsabilidad dentro del nuevo régimen, se vio precipitado a renunciar a sus actividades en el seno de la Unió. Ello no fue ni en mengua de la confianza que Companys había despertado en la masa campesina, ni del amor que su causa les inspirara.

Así se ponía de manifiesto con ocasión del primer aniversario de la proclamación de la República. En número de treinta mil, venidos de toda Catalunya, se sumaron a la manifestación cívica..., y Companys les vio desfilar desde el balcón de la Generalidad asociando su nombre a los vivas dados a la República a Catalunya i Macià.²⁰

Con ocasión de las elecciones a diputados para las segundas Cortes de la República, la solidez de la obra realizada se ponía nuevamente de manifiesto. La tenaz y demoledora labor de los enemigos del régimen empezaba a producir sus frutos, la desorientación y el desaliento se hacía patente en ciertos medios de la opinión pública. Catalunya, gracias a la aportación del campo, pudo mandar a las Cortes republicanas una mayoría de diputados, no obstante haber sido batidos en la propia capital.

Labor de tantos años debía producir sus frutos. Por imperio de la fidelidad a los compromisos contraídos, el Parlamento catalán emprendía la labor de convertir en realidades los postulados de Companys. Fue promulgada la ley llamada de conflictos, pues venía a resolver los creados por la interpretación del Decreto de Revisión de Contratos de Cultivo. Ley llamada “pequeña”, por los rabassaires, porque era seguida del Proyecto de Ley de Contratos de Cultivo, que venía a resolver a fondo, no ya el problema rabassaire, sino el de la distribución y posesión de la tierra.

Llegamos a fines del año 33. El apóstol de la causa catalana, el primer Presidente de la Generalidad restaurada, dejaba de existir, y Companys era llamado a substituirle en tan difícil cargo.

Cuanto más elevado le veían, más alejado le consideraban de sus viejas actividades en el seno de la organización, pero su fe en él crecía en razón inversa a la distancia que les separaba materialmente. Sabí-

an que des de allí arriba la eficacia de su amparo sería mayor, que la altura no le impediría verles y amarles como les viera y amara en la intimidad y en la camaradería.

Como Presidente de la Generalidad de Catalunya, el antiguo líder de los rabassaires presencié el desfile de la manifestación republicana en el tercer aniversario de la proclamación de la República. El campesino catalán veía amontonarse los motivos de hacerse presente. Su fe republicana: la ocasión de rendir póstumo homenaje al apóstol Francisco Macià, su adhesión al nuevo Presidente y amigo, y proporcionar estímulo y refuerzo al Parlamento catalán en su labor de llevar adelante el Proyecto de Ley de Contratos de Cultivos.

Todos los medios de locomoción y transporte fueron insuficientes para trasladar a Barcelona la enorme masa de agricultores: trenes especiales, hasta el límite de sus posibilidades, camiones, automóviles de todas clases, carros, motos, bicicletas...

Mientras los calculistas más inclinados al regateo cifraban en ochenta mil, el número de los “rabassaires” asistentes a la manifestación, la prensa republicana lo cifraba en ciento treinta mil. Lo cierto es que Barcelona fue presa de profunda emoción por aquel acto de civismo. No faltó ciertamente quien se dedicara a calcular sobre las posibilidades que una tal masa de maniobra podría ofrecer. Lo cierto era

que, bajo el ondear de sus doscientas banderas, los rabassaires de Cataluña desfilaban en son de paz, en demanda de justicia, vitoreado a Cataluña, a la República, a Companys, y llevando fervorosa ofrenda a Macià, las flores y los perfumes de la tierra catalana.

Nadie sería capaz de calibrar los sentimientos y las emociones que el líder de los rabassaires experimentara cuando desde su alto sillal de Presidente de la Generalidad de Cataluña tuvo que enfrentarse con el grave problema que la declaración de inconstitucionalidad por parte del gobierno de Madrid respecto a la Ley de Contratos de Cultivos promulgada por el Parlamento catalán les planteaba. Vivo su sentimiento de responsabilidad, quería evitar la ruptura con el gobierno de la República. La complejidad de sus deberes hacía difícil toda solución de equilibrio. Cataluña se mostraba celosa de sus derechos, el agro catalán clamaba por su redención. La reacción montaba la guardia a la puerta del gobierno de la República. La guerra civil llegaba galopando.

Companys se resolvió por ser el que siempre fue: aquel que en momentos de gran dificultad, ante lo incierto, tomaba la línea recta sin otra arma que su fe.

Viene muy a cuento recordar una anécdota ocurrida en tan difícil momento. Había requerido mi presencia para conocer hasta qué punto los dirigentes de la Unió aceptarían el retoque de aquella ley. La base de arreglo con el Gobierno republicano presido a la sazón por el Sr. Samper,²¹ del partido de Lerroux,²² consistía en introducir ciertas modificaciones en el referido texto y someterlo de nuevo a la aprobación del Parlamento Catalán. Los rabassaires teníamos ya acordado y señalado el tope de nuestras concesiones. No eran suficientes para que el Presidente de la Generalidad pudiera tomarlas como base de conciliación. El papel que su cargo le imponía le hacía aparecer, naturalmente, como opuesto al que nosotros representábamos y, como respondiendo a un impulso de legítima defensa, como una reacción ante sí propio, exclamó:

—Ya conoces mi pensamiento, pero ponte en mi lugar.

—Es imposible —reliqué cordialmente—. Está muy bien ocupado, pero si quieres por un momento descender de él, ponte tú en el mío.

—Tienes razón —exclamó emocionado.

20 Francesc Macià Llusa (Vilanova i la Geltrú, 1859-Barcelona, 1933). Propietari agrícola, militar, enginyer i polític. Fou el primer president de la Generalitat republicana. Va ocupar el càrrec de manera provisional des del 28 d'abril de 1931 fins que va ser ratificat pel Parlament de Catalunya, un cop aprovat l'Estatut de 1932. Va mantenir la presidència fins al 25 de desembre de 1933, data de la seva mort.

21 Ricardo Samper Ibáñez (València, 1881-Ginebra, 1938). Advocat i polític. Fou ministre durant la Segona República espanyola i, finalment, president del Govern del 28 d'abril al 4 d'octubre de 1934. Formava part del grup parlamentari radical liderat per Alejandro Lerroux. Hagué de resoldre el conflicte generat per l'aprovació de la Llei de contractes al Parlament de Catalunya, la qual va acabar essent ratificada pel Govern de l'Estat. Això li costà, però, el càrrec i el seu govern va haver de dimitir.

22 Alejandro Lerroux García (La Rambla, Còrdova, 1864-Madrid, 1949). Polític populista, inicialment anticlerical i anticatalanista, i de caràcter republicà radical, que fundà el Partido Republicano Radical, l'any 1908. Durant la Segona República espanyola, va ser president del govern en diverses ocasions entre els anys 1933 i 1935. La seva ideologia es va aproximar cap a la dreta més conservadora espanyola durant l'etapa del bienni negre.

Poco tiempo después, el Parlamento de Cataluña ratificaba por nueva votación y en todas sus partes, el texto original de la Ley de “Contratos de Cultivos”.

Anecdótico

Su vida de luchador le dio fama de revolucionario, y lo fue en efecto, aunque no en el sentido que el vulgo concede demasiado a menudo a este título.

Como abogado, como periodista, como político, estuvo siempre al servicio de los desheredados, de los perseguidos, y se sumó a su causa y a su acción.

Jamás tuvo veleidades anarquistas, pero fue amigo de los anarquistas Salvador Seguí (El Noi del Sucre),²³ Ángel Pestaña,²⁴ Peronas...²⁵

156

No hubo tentativa de revolución durante los tiempos de la monarquía en la que él no estuviese mezclado. Cosa paradójica: jamás supo cargar ni descargar una pistola. Su única arma, la más eficaz en él, en los momentos de peligro, era su tranquilidad de espíritu, su sonrisa, sus manos cruzadas, su mirada franca y amiga.

Cuando la policía caía sobre él –ello ocurría muy a menudo– prevenida y armada de todas sus armas, se hallaba, de pronto, en una situación embarazosa. ¿Cómo aquel era el hombre terriblemente revolucionario que tenían orden de cazar? La furia policíaca se encontraba desarmada y envuelta en el ridículo. Evidentemente, uno solo de ellos hubiera podido llevarlo a la prefectura, y luego a la cárcel, conversando amablemente durante el trayecto y sin que el público pudiese sospechar que iba detenido.

No es que desarmaba al enemigo, en realidad lo convertía en amigo propio. Algo extraordinario había en este hombre tan llano y tan vulgar, en apariencia. Su tolerancia, su condescendencia rayaban en la inmoralidad. Sólo a un santo se le consienten ciertas licencias. A Companys el pueblo le perdonó, y aún le alabó hechos y gestos que a ningún político le fueron permitidos impunemente. ¿Creía percibir en ellos “olor a santidad”?

Es notable el caso de su amistad con Madrenas. Madrenas estaba al servicio de Martínez Anido. Era un instrumento eficaz del terror sembrado en Barcelona por aquel funesto general de la monarquía. Los que se creían bien informados del papel que este hom-

bre de aspecto simpático y amables maneras desempeñara en aquel negro período, le atribuían hechos terroríficos. De pronto todos fuimos sorprendidos de ver aquel hombre convertido en su amigo íntimo, su hombre de confianza, su guardián y su auxiliar en los menesteres de su despacho. Se llegó a decir que Madrenas había recibido el encargo de acabar con la vida de Companys, pero que por algo inexplicable, al acercarse a él, se había convertido en su amigo.

No faltaron jamás, entre sus amigos y compañeros, reflexiones por lógicas bien amargas que un semejante caso habían de suscitar, pero eran cosas de Companys...

Cuando el señor Sánchez Guerra...

Cuando la tentativa del Sr. Sánchez Guerra²⁶ para echar abajo la monarquía, sus amigos nos habíamos distribuido en grupos a lo largo de Las Ramblas, Puerta de la Paz y Rondas. Habíase convenido con un grupo de oficiales del arma de artillería del Cuartel de las Atarazanas que, a la hora señalada por Sánchez Guerra para salir a la calle con elementos de la guarnición de Valencia (once de la noche), ellos saldrían de dicho cuartel, y juntos intentaríamos sumar la ciudad al proyectado movimiento. A eso de las diez y media pasó Jaime Aguader,²⁷ haciéndose el desentendido, camino del cuartel. Las once. Luego las once y media, las doce después, y ni los señores artilleros aparecían ni sabíamos nada de Aguader. La impaciencia y la fatiga nos había puesto a todos nerviosos. Algunos empezaban a desertar. Companys se resolvió a obrar.

–Aguardad un momento. Voy a ver qué es lo que ocurre.

Partió resueltamente camino del cuartel por la parte del Portal de Santa Madrona. La obscuridad acababa de tragárselo. Nos acercamos prudentemente. Unos golpes dados a una puerta pusieron nuestro ánimo en tensión.

–¿Quién va?

–¡Luís Companys, diputado a Cortes, abran!

La puerta se abrió. Apareció un oficial del cuerpo de Ingenieros.

–¿Que quiere usted?

–Vengo a eso de la reunión de oficiales de artillería. Soy Luís Companys...

–Aquí no se celebra ninguna reunión –repuso el oficial. A dos pasos, un grupo de soldados fusil en mano esperaba atentamente.

–Retírese usted –ordenó el oficial.

–Muy bien; usted dispense.

Volvió a reunirse a nuestro grupo. Le advertimos que se había equivocado, pues que el cuerpo de artillería ocupaba la parte del cuartel recayente al Paseo de Colón.

–Qué más da. Estos señores no salen ya.

–Qué hacemos? –pregunto yo.

–Nada; por ahora no hay nada que hacer. Esperemos, quizás mañana...

Uno de los compañeros, escéptico e indignado, quiso arrojar la pistola. Él le contuvo.

23 Salvador Seguí Rubinat (Tornabous, 1886-Barcelona, 1923). Va ser un dels líders més rellevants de l'anarcosindicalisme català de les primeres dècades del segle xx. Conegut pel renom del “Noi del sucre”, va participar en la lluita pels drets del moviment obrer i per les idees llibertàries, i van mantenir l'ideal de l'emancipació de la classe treballadora com a eina de transformació social. L'any 1918 va ser nomenat secretari general de la CNT. Mantingué una forta amistat amb Francesc Layret i Lluís Companys. Fou assassinat per pistolers del Sindicat Lliure.

24 Ángel Pestaña Núñez (Ponferrada, 1886-Begues, 1937). Fou un líder de l'anarcosindicalisme espanyol. Un cop assassinat Salvador Seguí, fou el màxim dirigent de la CNT durant els anys vint. De conviccions fermament pacifistes, va ser expulsat del sindicat amb l'entrada de l'AIT.

25 Francesc Comas Pagès, “Peronas” (Barcelona, 1896-1923). Militant anarcosindicalista del barri de Sants, amic de Salvador Seguí, va morir a conseqüència de les ferides de bala rebudes en el mateix atemptat que costà la vida al Noi del Sucre.

26 José Sánchez Guerra Martínez (Còrdova, 28 de juny de 1859 - Madrid, 26 de gener de 1935). Advocat, periodista i polític liberal i conservador, va arribar a ser president del Govern espanyol l'any 1922. Crític amb el cop militar i posterior dictadura del general Miguel Primo de Rivera, s'acabà exiliant a França l'any 1927. Quan va tornar va intentar encapçalar, el 29 de juny de 1929, una conspiració militar contra el dictador, a València, que va fracassar rotundament.

27 Jaume Aiguader Miró (Reus, 1882-Mèxic, 1943). Metge i polític. En aquesta època era el màxim dirigent del partit Estat Català, fundat el 1922 per Francesc Macià. Durant la dictadura de Primo de Rivera fou empresonat en diverses ocasions. Anys més tard, entre 1931 i 1934, fou alcalde de Barcelona per ERC.

28 Jaume Peyrí i Rocamora (1877-1950). Metge, va ser cap del Servei de Dermatologia de l'Hospital Clínic de Barcelona entre els anys 1915 i 1947 (excepte durant el període de la Guerra Civil), i el primer catedràtic de Dermatologia i Sifilografia de la Universitat de Barcelona (1915). Era el gendre de Francesc Macià.

–No desesperes, hombre, guarda la pistola.

–Nada –insistió. –Me voy a dormir. Echaré la pistola a la cloaca. Si tú quieres guardar la tuya para mejor ocasión, hazlo pero yo...

–Si es que yo no tengo pistola –dijo Companys–, pero no desespero...

Proclamamos la República

Dos días después de celebradas las elecciones municipales, los concejales electos pertenecientes a “Esquerza Republicana” debíamos reunirnos en el local de la Librería Otero, sita en la Plaza de la Cucurulla. Se había de tratar de la próxima constitución del nuevo ayuntamiento. El pueblo hervía de entusiasmo y se agitaba sin cesar después de aquel resonante triunfo republicano. Nosotros habíamos proclamado en nuestras propagandas electorales que nuestro triunfo equivaldría a la revolución política, al derrumbamiento del viejo régimen. Que el municipio sería la barricada...

Sólo Companys y yo habíamos acudido al lugar de la cita, señalada para las diez de la mañana. La multitud corría por Las Ramblas acosada por las cargas de los Guardias del Cuerpo de Seguridad. Grupos de fugitivos pasaban por delante nuestro; otros, atraídos por el peligro, marchaban en sentido inverso. Eran ya las doce y los compañeros de candidatura no acudían. Luego se supo que en aquellos momentos se hallaban reunidos en el domicilio del Doctor Peyrí²⁸ presididos por Francisco Macià, suegro del citado doctor.

El azar condujo hasta nosotros al viejo amigo Antonio Ortega, entusiasta republicano y funcionario municipal.

–¿Qué hacéis aquí?

–Esperamos a unos amigos.

–¿Es que no conocéis la gran nueva? En Zaragoza ha sido proclamada la República.

–¿Cómo sabes tú eso? –inquiero yo.

–En el Ayuntamiento no se habla de otra cosa.

–¿Quién hay por allí?

–Menos movimiento que de ordinario. Las oficinas no funcionan apenas. La plaza acaba de ser despejada a sablazos por los guardias.

–Vamos –dije yo de manera más inconsciente que reflexiva. Companys tomó la delantera y nos encamina-

mos hacia el palacio municipal.

–Llamad a todos los amigos que veáis –recomendé. Ricardo Opisso,²⁹ el entonces popular dibujante de la “Esquella de la Torratxa”,³⁰ se nos juntó el primero.

–¿A dónde vais?

–Al Ayuntamiento, ¡sigue!

Al entrar en el vestíbulo de las Casas Consistoriales sumábamos unos cincuenta. Nuestra presencia atrajo, por curiosidad o por adhesión, a la mayoría de los que se hallaban en el edificio.

–¡Viva Companys!

–¡Viva la República!

Subimos tumultuosamente, empujados por la multitud.

158 Ausente de Barcelona el alcalde de Real Orden señor Conde de Güell,³¹ le substituía en sus funciones el Sr. Martínez Domingo³². Éste, advertido a tiempo, había abandonado su despacho oficial para instalarse en la antesala, sentado ante la mesa que de ordinario ocupaba la secretaria particular de la alcaldía, puesto el bastón de mando encima de la mesa y como si nos quisiera salir al paso.

Companys habló primero. Al iniciar su primer gesto se hizo un silencio sepulcral.

–Venimos a tomar posesión del Ayuntamiento.

–No creo que esto pueda hacerse así. No es el momento...

–Venimos en nombre del pueblo de Barcelona.

–Yo no puedo en modo alguno... –insistía el Señor Domingo.

–Otro concejal electo, salido por minoría, perteneciente al Partido Radical y que casualmente se hallaba en la casa, intentó conciliar.

–Podríamos, si les parece, reunirnos esta tarde, a las cuatro por ejemplo, para resolver lo que mejor proceda.

–A las cuatro de la tarde te vas a reunir con la guardia civil –repliqué yo indignado, y a fin de salir de aquella situación que se hacía por momentos embarazosa, proseguí.

–Señor Domingo. Usted es un caballero y no puede evidentemente rendir su cargo de autoridad más que ante aquel que se lo ha conferido.

–¡Exacto! –exclamó como quien se siente aligerado de un gran peso.

–Puesto que usted no lo puede entregar –insistí–, yo,

en nombre del pueblo, se lo tomo –y, cogiendo el bastón de encima la mesa, lo deposité en manos de Companys.

–Luís, el alcalde de Barcelona eres tú. Usted puede retirarse, señor Domingo.

–Perfectamente –dijo éste, y salió por la puerta trasera.

El Ayuntamiento era ya un hervidero. La plaza se llenaba de una multitud frenética. Todo era confusión. Alguien lanzó la idea de organizar una guardia de confianza. Nadie llevaba armas. ¿Cómo resolverse? Companys tuvo una idea salvadora.

–Id a buscar una bandera republicana.

Momentos después, el amigo Ortega llegaba con una bandera y nuestro caudillo la izaba en el palo del balcón municipal ante los gritos y los aplausos de una multitud delirante de entusiasmo.

D’entrada, el text és prou explícit quant a l’admiració que continua suscitant a Amadeu Aragay la figura política de Lluís Companys. Però els detalls que es desgranen sobre certs moments transcendents de la política catalana dels anys vint i trenta són també ben eloqüents del paper que ell mateix va tenir, a redós de la fortíssima i complexa personalitat de Companys.

29 Ricard Opisso Sala (Tarragona, 1880-Barcelona, 1966). Dibuxant i caricaturista, excel·lí com a cronista gràfic i satíric de la seva època i de la societat barcelonina. Va participar en la proclamació de la República del 14 d’abril i n’aixecà “acta” gràfica amb els seus dibuixos, que sovint copsaven la problemàtica social d’aquells temps i la violència que s’exercia contra els desfavorits. Col·laborà amb les principals publicacions i revistes de l’època: *Quatre Gats*, *Pèl i Ploma*, *Cu-cut*, *L’Esquella de la Torratxa*, *En Patufet*, *Papitu*, *TBO*...

30 Setmanari satíric, republicà i anticlerical fundat el 1872 que perdurà fins al gener de 1939. Hi col·laboraren un gran nombre d’autors i dibuixants rellevants del món del periodisme, la literatura i l’art gràfic de finals del segle XIX i del primer terç del segle XX, entre els quals el sabadellenc Feliu Elias Bracons “Apa”.

31 Joan Antoni Güell López (Comillas, 1874-Mallorca, 1958). Comte de Güell i marquès de Comillas. Empresari, polític, col·leccionista i historiador de l’art, va ser un bon amic del rei Alfons XIII i també simpatitzant de la Lliga Regionalista. Fou alcalde de Barcelona, designat per Madrid, des del 26 de desembre de 1930 fins a la proclamació de la Segona República.

32 Antoni Martínez Domingo (Barcelona, 1867-1942). Advocat i polític, va ser alcalde de Barcelona en ocasions alternes entre els anys 1915 i 1922. Membre del Partit Conservador i després de la Lliga Regionalista. En el moment de la proclamació de la República a l’Ajuntament de Barcelona, n’era l’alcalde accidental.

Apuntes para la biografía de Luis Companys, relativas al capítulo
de su vida de apóstol del agrarismo catalán.

antecedentes.

Con ocasión de la invasión de la "Filoxera" los antiguos viñedos desaparecieron de golpe, y con la ruina de la mayor parte de la riqueza agrícola de Cataluña, venia a plantearse en la vida social-agraria de nuestro pueblo un problema cuya duración y alcance nadie podía prever.

Toda la riqueza vitícola de Cataluña se había creado a través de una modalidad contractual de carácter consuetudinario; el llamado contrato de "Rabassa Morta".

Las características específicas de éste contrato, ya fuese verbal o escrito, eran las siguientes:

Que el rabassaire arrancase, es decir, laborase la tierra y plantase de viña, lo cual se conoce por "arrabassar", la porción de tierra cedida por el propietario, a cambio de una parte de los frutos a recolectar;

La obligación por parte del "rabassaire" a cultivar a uso y costumbre de buen labrador la referida tierra;

el derecho del cultivador al dominio útil de la tierra en tanto no desapareciesen las dos terceras partes de la viña.

Con la muerte de los viñedos ocasionada por la aparición de la nueva plaga, la "filoxera", y por tanto, con la destrucción total de las viñas, la propiedad planteó ante los tribunales el problema de la extinción de los contratos.

En realidad, la duración de los contratos, antes de la aparición de esta plaga, era el de la enfiteusis perpétua, puesto que la viña venia renovándose continuamente por medio de acodos o replante directo, a medida que los pies de viña iban dando señales de vejez. Por esta razón, los contratos de rabassa pasaban de padres a hijos por simple cesión, por testamento o donación, y aun por venta entre extraños.

Los rabassaires se levantaron contra la pretensión de la propiedad, alegando que la pérdida de los viñedos no les podía ser imputada.

El hecho repercutió en la vida política y social de aquel tiempo. Entre los defensores de los rabassaires destacáronse los líderes del republicanismo, entre ellos Costau, y el propio Pi i Margall.

Así quedaba iniciada una era de malestar y agitación en el agro catalán, que con intermitencias de violencia y de sopor había de ganar nuestro tiempo.

Las Cortes de la primera República Española promulgaron una ley a favor de los rabassaires, la cual no llegó al período de ejecución debido a lo efímera de la vida de aquella República. La monarquía restaurada cuidó de tranquilizar a la propiedad, estableciendo que la duración del contrato de rabassa sería de cincuenta años, período de vida, que al decir de los entendidos, tenía la viña. (ARF. 1365 del Código Civil)

De hecho, el rabassaire continuó laborando la tierra, cultivando su viña, renovándola continuamente, fiado solo en la buena voluntad, en la consideración que el propietario quisiera tenerle.

Francisco Layret.

Con ocasión de ser, Francisco Layret, diputado a Cortes por el Distrito electoral de Sabadell, y establecer contacto con los rabassaires de la Comarca del Vallés, se sintió interesado en la defensa de su causa, y esbozó la idea de organizarlos en forma de volver mas eficaces los esfuerzos que con ellos se proponia realizar.

Sobrevino por aquel entonces la tristemente famosa represión de Arlegui y Martínez Anido, con su secuela de pistoleros. Luis Companys amigo y discípulo de Layret acabava de ser detenido y conducido a la Isla de Mahón, vieja fortaleza de la isla de éste nombre. Layret salia de su casa en compañía de la primera esposa de Companys, y andando penosamente sobre sus dos muletas de palo, para instar ante las autoridades gubernativas la libertad de su amigo, cuando una banda de asesinos a sueldo de aquellas autoridades, lo acorralaron a balazos.

Por las circunstancias reflejadas en estas breves notas, los republicanos de Sabadell quisieron honrar el noble esfuerzo de Layret y significar su

Figura 12. Notes biogràfiques de Lluís Companys escrites per Amadeu Aragay i Daví, entre els anys 1941 i 1942, des del seu exili a Mèxic DF. Aquest document havia estat adreçat, a través de la seva filla Maria Companys i Micó, al jurista i polític democratacristià madrileny Àngel Ossorio y Gallardo, el qual estava redactant un llibre sobre la vida de Companys, gran amic seu. Ossorio va morir a l'exili, a Buenos Aires, l'any 1946. (ANC, Fons Personal de Lluís Companys, facsimil, p. 1, 2, 6 i 7)

2

protesta por tan alevoso crimen, eligiendo a Luis Companys para la vacante que Cayret dejaba en el Parlamento español

Companys en los medios rabassaires.

Companys cobró actualidad y rápida popularidad. Los viejos republicanos y rabassaires de Martorell, entre los cuales descollaban Riera, Martrat, y Bonastre, éste último de Masquefa, solicitaron del nuevo Diputado quisiera pronunciar una conferencia en el local de la Cooperativa Agrícola de Martorell. Companys accedió desde el primer momento. Conociéndole, a nadie se le hará extraño que visitantes y visitado de despediesen cordialmente, sin habérseles ocurrido convenir sobre que tema debía versar el conferenciante.

Companys, ~~con~~ espíritu emprendedor, audaz, inteligencia aguda, improvisador, era personalmente un desordenado, tráfago fiel de su gran generosidad.

Apremiados por la necesidad de lanzar la propaganda impresa, los organizadores se vieron en la obligación de adoptar un tema que dejase al conferenciante holgado margen a sus posibilidades, las cuales además les eran desconocidas. El tema fué: "El Problema agrario y la Revolución rusa".

160

Qual no sería la sorpresa de aquel auditorio al ver como, y con qué conocimiento de causa se adentraba, en su peroración, en el problema específicamente rabassaire. Como conocía, y aún les innovaba sobre aspectos de su propia vida de servidumbre, del relajamiento moral que producía en los espíritus más débiles, la esclavitud a que les sometía aquella forma contractual. El calor con que defendía sus derechos, la ruda cordialidad con que les denunciaba los defectos que como consecuencia de una secular explotación habíanseles desarrollado; la auténtica voz del apostolado, les reveló el nuevo apostol. De allí surgió la idea de constituir una organización, para la reivindicación de los derechos de los rabassaires.

Poco tiempo después, con sede en Martorell, quedaba constituida la Unió de Rabassaires de Catalunya. A ella se sumaron inmediatamente todos los viejos luchadores de las comarcas del Penedes, Llobregat y Vallés.

Rodeado de fieles colaboradores y amigos, recorrió ininterrumpidamente todas las comarcas y pueblos de Cataluña, fundó el periódico "La Terra" portavoz de la Unió. Creó la Sección de Compras, más tarde "Cooperativa de Compra-Venta y Distribución", la "Sección Jurídica" de la cual llevo él el mayor peso como abogado, sin cobrar jamás, por defender a los rabassaires.

Al advenimiento de la Dictadura de Primo de Ribera, la Unió contaba con doce mil afiliados. No se había vencido aún el temor a las posibles represalias, obstáculo casi insuperable en los medios donde el derecho fué siempre hollado.

Con su habitual agudeza, Companys planeó la batalla que debía ganarle a la dictadura. Esta venía, según su postulado a proteger a la agricultura. Como todos los que so pretexto de protegerla venían secularmente manteniendo sobre ella su dominio, la Dictadura hablaría de protección é impulsión de los sindicatos y cooperativas agrícolas. Para ganarle por la mano, oriento nuestra campaña hacia la creación de verdaderos sindicatos y cooperativas agrícolas, pues hasta entonces, aun cuando existían dentro de la Unió, la mayoría de los núcleos de adherentes no disponían materialmente ni legalmente de establecimientos sindicales o cooperativistas. Por este procedimiento, a la par que robustecía la estructura social-económica de la organización la hacía invulnerable, en parte, contra posibles ataques de aquel régimen. Por otra parte se estableció la consigna de que en tanto durasen aquellas circunstancias, con preferencia, debían solicitarse y anunciarse los actos de propaganda bajo temas de carácter económico, no obstante lo cual debía continuar tenazmente la obra ~~de~~ emprendida.

No obstante las dificultades, las persecuciones, las prohibiciones las cuales llegaron incluso a ~~hacer~~ suspender las representaciones de "Terra Nostra" (El Rabassaire) drama que por expreso encargo de Companys escribí, su tenacidad no fué vencida. Consecuencia de ello fué, que con el fin de dar mayor amplitud a la empresa y para satisfacer las demandas que de todos los rincones de Catalunya nos venían, la Unió modificó sus Estatutos y se convirtió en Unió de Rabassaires i de més Cultivadors del Camp de Catalunya.

Companys y sus colaboradores fueron encarcelados varias veces durante ~~aquel~~ ~~regimen~~, no obstante, no se llegó a decretar la disolución de la Unió. ~~durante~~ ~~aquel~~ período, a pesar de él, la organización llegó a sobrepasar la cifra de veint-

7

- ¿Podríamos, si les parece, reunirnos esta tarde, a las cuatro por ejemplo, para resolver lo que mejor proceda.
- A las cuatro de la tarde te vas a reunir con la guardia civil- replique yo indignado, y a fin de salir de aquella situación que se hacía por momentos embarazosa, proseguí.
- Señor Domingo, usted es un caballero y no puede evidentemente rendir un cargo de autoridad, mas que ante aquel que se lo ha conferido..
- Exacto- exclamó como quien se siente aligerado de un gran peso.
- Puesto que usted no lo puede entregar- insistí yo en nombre del pueblo se lo tomo- y cogiendo el baston de encima la mesa lo deposité en manos de Companyys.
- ¡Mas, el alcalde de Barcelona eres tu. Usted puede retirarse señor Domingo.
- Perfectamente-dijo éste, y salió por la puerta trasera.
El Ayuntamiento era ya un hervidero. La plaza se llenaba de una multitud frenética. Todo era confusión. Alguien lanzó la idea de organizar una guardia de confianza. Nadie llevaba armas, como resolverse: Companyys tuvo una idea salvadora.
- ¡Id a buscar una bandera republicana.
Momentos después el amigo Ortega llegaba con una bandera, y nuestro cuandillo la izaba en el palo del balcón municipal ante los gritos y los aplausos de una multitud delirante de entusiasmo.

6 volvió a reunirse a nuestro grupo. Le advertimos que se había equivocado, pues que el cuartel de artillería ocupaba la parte del cuartel recayente al casco de Colón.

- ¿Que mas da, estos señores no salen ya.
- ¿Que hacemos?- pregunto yo.
- Nada; por ahora no hay nada a hacer, esperemos, quizás mañana...
Uno de los compañeros, exceptivo é indignado quiso arrojar la pistola. El le contuvo.
- No desesperes, hombre, guarda la pistola.
- Nada, - insistí, - se voy a dormir. Cobrare la pistola a la cloaca. Si tu quieres guardar la tuya para mejor ocasión, hazlo pero yo...
- Si es que yo no tengo pistola -dijo Companyys- pero no desespero....

Proclamase la República

Los días después de celebradas las elecciones municipales, los concejales electos pertenecientes a la Izquierda Republicana, debíamos reunirnos en el local de la librería Otazo, sita en la plaza de la Ocurulla. Se había de tratar de la próxima constitución del nuevo ayuntamiento. El pueblo hervía de entusiasmo, y se agitaba sin cesar, después de aquel resonante triunfo republicano. Nosotros habíamos proclamado en nuestras propagandas electorales que nuestro triunfo equivaldría a la revolución política, al derrumbamiento del viejo régimen. Que el municipio sería la barricada...

Sólo Companyys y yo habíamos acudido al lugar de la cita, señalada para las diez de la mañana. La multitud corría por las calles acosada por las cargas de los guardias del Cuerpo de Seguridad. Grupos de fugitivos pasaban por delante nuestro, otros atraídos por el peligro marchaban en sentido inverso. Era ya las doce y los compañeros de candidatura no acudían. Luego se supo que en aquellos momentos se hallaban reunidos en el domicilio del doctor Feiry presididos por Francisco García, un agro del citado doctor.

El azar condujo hasta nosotros al viejo amigo Antonio Ortega, entusiasta republicano y funcionario municipal.

¿Qué haceis aquí?
- Esperamos a unos amigos.
- ¿Es que no conocéis la gran nueva? En Saragosa ha sido proclamada la República.
- Como sabes tú eso - inquiere yo.
- En el Ayuntamiento no se habla de otra cosa.
- ¿Quien hay por allí?
- Menos movimiento que de ordinario. Las oficinas no funcionan apenas. La plaza acaba de ser despejada a sablazos por los guardias.
- ¿Vamos-digo yo, de manera mas inconsciente que reflexiva. Companyys tomo la delantera y nos encaminamos hacia el palacio municipal.
- ¡Llamad a todos los amigos que veais, -recomendó. Ricardo Upiac, el entonces popular dibujante de "la Sagualla de la zorrata" se juntó el primero.

¿A donde vais?
- Al Ayuntamiento, ¡sigue!
Al entrar en el vestíbulo de las Casas Consistoriales sumabamos unos cincuenta. Nuestra presencia atrajo, por curiosidad o por adhesión a la mayoría de los que se hallaban en el edificio.

- ¡Viva Companyys.
- ¡Viva la República!
Quimos tumultuosamente, empujados por la multitud.
Ausente de Barcelona el alcalde de real orden señor Conde de Castell, le substituí en sus funciones el Sr. Martínez Domingo. Este, advertido a tiempo, había abandonado su despacho oficial para instalarse en la antesala, sentado ante la mesa de ordinario ocupada la secretaria particular de la alcaldía, puesto el baston de mando encima de la mesa y como si nos quisiera salir al paso.
Companyys habló primero. Al iniciar su primer gesto se hizo un silencio sepulcral.
- Venimos a tomar posesion del Ayuntamiento.
- No oree que esto pueda hacerse así; no es el momento...
- Venimos en nombre del pueblo de Barcelona.
- ¡Yo no puedo en modo alguno...- insistía el Señor Domingo.
- Otro concejal electo, salido por minoría, perteneciente al Partido Radical y que casualmente se hallaba en la casa, intento conciliar.

161

Figura 12. [continuació ANC, Fons Personal de Lluís Companyys, facsímil, p. 1, 2, 6 i 7].

Així podem observar un Amadeu Aragay organitzador i ideòleg de bona part de l'activitat agrarista i propagandista del Companys dels anys vint, i com també és la seva mà dreta en el terreny de l'activitat periodística. En aquest sentit, el text porta implícit un important autoreconeixement de la feina ben feta a l'entorn de la fundació, posada en marxa i organització de la Unió de Rabassaires de Catalunya, una tasca política que va generar el pòsit, segons el mateix Aragay, per a la proclamació exitosa de la República l'any 1931, un fet del qual es referma com a copartípic i protagonista directe, al costat de Companys. Com també se sent copartípic de la lluita aferrissada que van haver d'abordar, plegats, per defensar la controvertida Llei de contractes de conreu durant la Segona República espanyola, en un constant estira-i-arrotonsa entre el Parlament català i el Govern de Madrid. I finalment, quan s'esdevingué la proclamació de la República després de les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931, ens descriu amb pèls i senyals els fets de l'ocupació de l'Ajuntament i la sortida al balcó de Lluís Companys, hissant la bandera republicana. A l'ombra de Companys durant molts anys, però també portant una certa iniciativa en aquell moment transcendental...

En aquestes notes no hi falta l'esment de personatges rellevants i protagonistes dels fets polítics que van marcar el convuls període que anava des de mitjans dels anys deu fins a l'esclat de la Guerra Civil. Des de Francesc Layret fins al president Francesc Macià; figures als antípodes les unes de les altres, com l'anarcosindicalista Salvador Seguí Rubinat i el governador civil Severiano Martínez Anido i el director general d'Ordre Públic Miguel Arlegui Bayones; els companys de la Unió de Rabassaires Francesc Riera, Jaume Martrat i Joan Bonastre; el polític liberal i conservador José Sánchez Guerra Martínez; Madrenas, el fidel secretari personal de Lluís Companys, que va estar al seu costat en molts dels afers professionals del seu despatx d'advocat, i del qual sabem ben poca cosa... Aragay explicita ben clarament que no va assumir de bon grat aquesta amistat entre Companys i Madrenas, de qui no es fiava per la relació que havia tingut amb el governador civil Martínez Anido.

Àngel Ossorio, el destinatari final d'aquestes notes d'Aragay (per això el text està escrit en castellà),

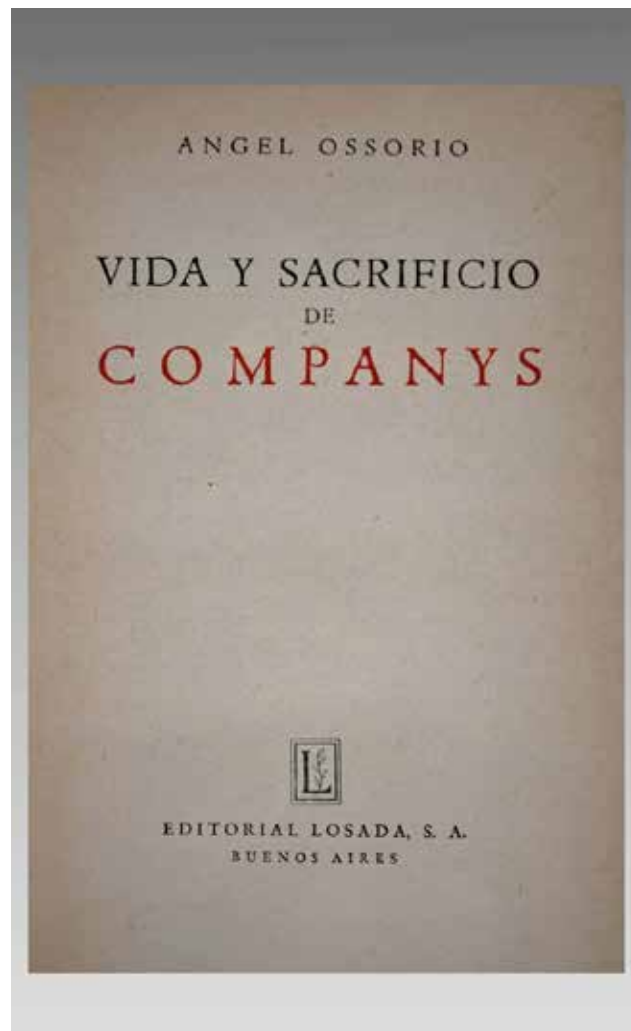

Figura 13. Coberta del llibre *Vida y sacrificio* de Lluís Companys, obra d'Àngel Ossorio y Gallardo, editat a Buenos Aires l'any 1943, Editorial Losada, SA.

mitjançant la filla de Companys, Maria Companys i Micó (Barcelona, 1915 / Mèxic DF, 1979), va morir a l'exili l'any 1946; Amadeu Aragay el va sobreviure fins a l'any 1966, i el seu relat va quedar en segon terme i del tot inèdit, fins i tot no va ser esmentat pel mateix Ossorio en els seus agraïments introductoris del llibre *Vida y sacrificio de Companys* (1a edició, any 1943: Buenos Aires, Editorial Losada SA), ni citat en el capítol en què descriu fil per randa els fets de la proclamació de la República a l'Ajuntament de Barcelona, seguint, sens dubte, al peu de la lletra el text mecanografiat d'Aragay; això sí, a l'Aragay se li reconeix

el seu protagonisme, també, en aquells fets (OSSORIO, 2010, p. 109-111). Aquí deixem el material transcrit i breument comentat, com a aportació historiogràfica i com a documentació per a futures investigacions sobre la figura d'un republicà sabadellenc que fins avui havia estat massa menystingut per haver viscut i lluitat, justament, tant a l'ombra de Lluís Companys. ●

Bibliografia

Amadeu ARAGAY (1925), *Terra Nostra. El rabassaire*, Barcelona: L'Avenç.

Amadeu ARAGAY (1926), *La tragèdia de Quimot*, Barcelona: Editorial Lux.

Amadeu ARAGAY (1933), *El problema agrari català*, Barcelona: Porcar.

Andreu CASTELLS PEIG, (1980), *Sabadell, informe de l'oposició. Del terror a la Segona República (1918-1936)*, vol. 4, Sabadell: Edicions Riutort.

Diversos Autors (2015), *Lluís Companys: vida, reivindicació i memòria d'un president. En commemoració del 75è aniversari del seu afusellament*, Barcelona: Memorial Democràtic/Generalitat de Catalunya (Documents del Memorial Democràtic; 5).

María Teresa MARTÍNEZ DE SAS, Pelai PAGÈS I BLANCH (2000), *Diccionari biogràfic del moviment obrer als Països Catalans*, Barcelona: Universitat de Barcelona; Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Ramon MAS (1972), *Camins pagesos de Catalunya. Testimoniatge d'un rabassaire*, Barcelona: Nova Terra (Documents a la recerca; 9).

José Fernando MOTA MUÑOZ [s.a.], "Els fets d'octubre de 1934 i la seva repressió", [en línia] <<https://www.nodo50.org/casc/mota/Els-fets-d-octubre-de-1934-i-la>>.

Ángel OSSORIO Y GALLARDO (2010), *Vida y sacrificio de Companys*, Barcelona: Memorial Democràtic; Generalitat de Catalunya, Buenos Aires, 1943.

Josep PUY JUANICO (2015), *Domènec Palet i Barba. Prohom de la Terrassa republicana*, Barcelona: Fundació Josep Irla.

Jordi POMÉS VIVES (1998), *Sindicalisme pagès i republicanisme popular a Catalunya (1918-1930)*, [Tesi doctoral], UAB.

Genís RIBÉ MONGE (2016), "L'univers sabadellenc de Lluís Companys i Jover", *Vallesos. Gent, terra i patrimoni*, núm. 10 (tardor-hivern 2015/2016), p. 136-141.

Jordi ROCA VERNET [s.a.], "Amadeu Aragay i Daví (1886-1966)" dins *memoriaesquerra.cat* (la Hiperenciclopèdia d'Esquerra Republicana de Catalunya) [en línia], <memoriaesquerra.cat>.

Ricard SIMÓ BACH (1987), "Amadeu Aragay i Daví (escriptor, pintor i polític)", *Impacte*, núm. 9 (2-8 de maig), p. 8.

Ricard SIMÓ BACH (1988), *Sabadellencs morts a l'exili*, Barcelona: Agulló-Costa. ●